

עשה אלה לא ימוט לעולם / תהילים פרק ט"ו

שאל יונתן וינגורט

החיפוש אחר תכונות טובות ומעשים טובים מוביל אותנו מחד לחיפוש התכונות שהובילו את אבות האומה, ומאידך לשלול את התכונות של מי שהרע לנו ונפל לפנינו. דוד מציע את התכונות של מי שיעור באוהלו של ה' וישכון בהר קדשו מאבותינו, אך גם מהשלילה של תכונותיו של שאל המלך.

במסכת מכות (כד, א) מגדיר רבי שמלאי מזמור זה כמזמור המעמיד את כל המצוות על אחת

עשרה. ומפרטת הגמרא:

"הולך תמים – זה אברהם, דכתיב: הנהלך לפני והיה תמים. פועל צדק – כגון אבא חלקיהו. ודובר אמת בלבבו – כגון רב ספרא. לא רגל על לשונו – זה יעקב אבינו, דכתיב: אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע. לא עשה לרעהו רעה – שלא ירד לאומנות חבריו. וחרפה לא נשא על קרובו – זה המקרב את קרוביו. נבזה בעיניו נמאס – זה חזקיהו המלך שגירר עצמות אביו במטה של חבלים. ואת יראי ה' יכבד – זה יהושפט מלך יהודה, שבשעה שהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו: (אבי אבי) רבי רבי, מרי מרי. נשבע להרע ולא ימיר – כר' יוחנן, דא"ר יוחנן: אהא בתענית עד שאבא לביתי. כספו לא נתן בנשך – אפילו ברבית עובד כוכבים. ושוחד על נקי לא לקח – כגון ר' ישמעאל בר' יוסי".

בפתיחת המזמור כתוב מזמור לְדָוִד, ורוב הדמויות שמביאה הגמרא כדוגמאות לתכונות המופיעות במזמור, כנראה שאבו את הכח וההשראה לתכונות שלהם מן המזמור שלנו. ואולם, את מי מתאר דוד במזמור? רק שתי דמויות שהגמרא מביאה, הן דמויות שקדמו לדוד המלך – אברהם אבינו ויעקב אבינו. לפירוש המזמור נראה, שניתן להביא מקורות נוספים המהווים השראה לתכונות עליהן דוד מדבר במזמור.

(א) מזמור לְדָוִד

ה' מי יעור באֵהֶלְךָ,

מי יִשְׁכֵּן בְּהַר קֹדֶשְׁךָ.

(ב) הוֹלֵךְ תָּמִים, וּפְעַל צֶדֶק, וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ.

(ג) לֹא רָגַל עַל לְשׁוֹנוֹ, לֹא עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה, וְחִרְפָּה לֹא נָשָׂא עַל קְרֹבּוֹ.

(ד) נִבְזָה בְּעֵינָיו נִמְאָס, וְאֵת יִרְאֵי ה' יִכְבֵּד, נִשְׁבַּע לְהָרֵעַ וְלֹא יַמִּיר.

(ה) כִּסְפוֹ לֹא נָתַן בַּנֶּשֶׁךְ, וְשֹׁחַד עַל נָקִי לֹא לָקַח.

עֲשֵׂה אֱלֹהִים לֹא יִמוּט לְעֹלָם.

התכונות במזמור נחלקות לשנים. החלק הראשון (ב-ג. 20 מילים) הוא מדמויות המהוות השראה: שלשת האבות – אברהם, יצחק ויעקב, והשבטים. החלק השני (ד-ה. 20 מילים) הוא על התכונות שלא היו בשאול המלך, ובגללן נטלה ממנו המלוכה ונתנה לדוד, לפיכך מסיים דוד: עֲשֵׂה אֵלֶּה לֹא יִמוּט לְעוֹלָם.

הגמרא פותחת בזה, שהולך תמים הוא אברהם אבינו, שה' אמר לו (בראשית יז, א): הִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָּמִים.

נראה, שהתכונה הבאה במזמור שלנו: וּפָעַל צֶדֶק, מתייחסת ליצחק אבינו, מידת הדין, כמו שכתוב (דברים טז, כ): צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לִמְעַן תַּחֲיֶה וִירֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ. ירושת הארץ לזרעו של אברהם כתובה בפירוש על יצחק (בראשית טו, ד): לֹא יִירָשֶׁהָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֵיךָ הוּא יִירָשֶׁהָ, וכך אמרה שרה (בראשית כא, י): כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאֵמָה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עִם יִצְחָק. גם יצחק בירך בזה את יעקב (בראשית כח, ד): וַיִּתֵּן לָהּ אֶת בְּרִכַּת אֲבִרָהֶם לָהּ וּלְזֶרְעָהּ אִתָּהּ לִרְשָׁתָהּ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיף אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם.

הגמרא משייכת את התכונה לא רָגַל על לשנו ליעקב אבינו, אך נראה שיש לשייך לו דווקא את התכונה הקודמת לזה – וּדְבַר אֱמֶת בְּלִבָּבוֹ, ויעקב הוא מידת האמת, כמו שכתוב (מיכה ז, כ): תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב, ועל אף שבעולם הזה נראה הוא לפעמים כאילו הוא מוציא דברי שקר, הרי הוא דְּבַר אֱמֶת בְּלִבָּבוֹ.

הפסוק הבא מציין לתכונות שקיבלנו להן השראה מבני יעקב.

התכונה: לֹא רָגַל עַל לִשְׁנוֹ מזכירה לנו את האמירה של יוסף הצדיק לאחיו (בראשית מב, ט): מִרְגָּלִים אַתֶּם, לְרֹאוֹת אֶת עֲרוֹת הָאָרֶץ בָּאֲתָם. ואולם, כאשר יהודה נגש ליוסף ומגולל באזניו את המאורעות (בראשית מד, יח-לד), הוא לא רגל על לשונו, ולא הזכיר כלל את ההאשמה שהיתה מרכזית בטיעונו של יוסף, מתוך שהיה ברור שזו האשמה רק בלשון, ולא האשמה בלב.

התכונה: לֹא עָשָׂה לְרַעְהוֹ רָעָה מזכירה לנו את דברי יוסף הצדיק לאחיו (בראשית נ, כ): וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה, אֲלֵהֶם חֲשַׁבָה לְטָבָה. וכך, על אף שהם חשבו רעה, הם לא עשו רעה בסופו של דבר.

התכונה: וַחֲרָפָה לֹא נָשָׂא עַל קִרְבּוֹ נראית לקוחה מהמענה של בני יעקב לשכם ולחמור אביו (בראשית לד, יד): לֹא נוֹכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה, לָתֵת אֶת אֶחָתָנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר לוֹ עֲרֻלָּה, כִּי חֲרָפָה הוּא לָנוּ. בסופו של דבר, אותה חרפה שלא נשאו בני יעקב על אחותם, הובילה להריגת כל זכר בעיר.

לאחר הדמויות מעוררות ההשראה, שההולך בדרך הוא יָגוּר בְּאַהֲלָהּ, עובר דוד לתכונות של מי שִׁשְׁכֵּן בְּהַר קְדֻשָּׁה – דוד המלך, שלא יָמוּט לְעוֹלָם, בניגוד לשאול המלך שהתמוטט.

ה' ציווה את שאול המלך (שמו"א טו, ג): לֶךְ וְהִכִּיתָה אֶת עֲמָלֶק וְהִחַרְמָתָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ, וְלֹא תַחֲמַל עָלָיו וְהִמָּתָה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעַלְלָל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוּר

ועד שֶׁהַ מַּגְמֵל וְעַד חֲמוּר. ואולם, שאול לא הקפיד על דברי המזמור שלנו: נְבוֹזָה בְּעֵינָיו נִמְאָס, וְאֵת יִרְאֵי ה' יַכְבֵּד, נִשְׁבַּע לְהָרַע וְלֹא יָמַר, ולאחר שהוא החרים את כל העם העמלקי נאמר (טו, ט): וַיַּחְמַל שְׁאוּל וְהָעָם עַל אֲגָג וְעַל מִיטֵב הַצֹּאן וַהֲפָקֶר וְהַמְשָׁנִים וְעַל הַכָּרִים וְעַל כָּל הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם, וְכָל הַמְּלָאכָה נִמְבֹּזָה וְנִמְאָס אֶתָּה הַחֲרִימוּ. שאול החרים רק את מה שהיו נבזה ונמאס בעיניו, אך חמל על מה שהיה נבזה ונמאס בעיני ה', וכך במקום לכבד את יראי ה', היה צריך שאול כאשר הוא הכיר בחטאו לבקש משמואל (טו, ל): חֲטָאתִי, עֲתָה כִּפְּדֵנִי נָא נִגְד וְקִנִּי עָמִי וְנִגְד יִשְׂרָאֵל.

בפסוק האחרון מתייחס דוד לרדיפת שאול אחריו בשני מובנים:

(א) כִּסְפוֹ לֹא נָתַן בְּנֶשֶׁךְ. נתינת כסף בנשך היא פגיעה באחר החלש, בלי קשר לתכונותיו, וכך מפורש בתורה (ויקרא כה, לה-לז): וְכִי יִמּוֹךְ אֲחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ, וְהִחְזַקְתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשָׁב וְחִי עִמָּךְ. אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית וִירֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחִי אֲחִיךָ עִמָּךְ. אֵת כִּסְפֶּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבִמְרִבִּית לֹא תִתֵּן אֲכָלֶךָ.

(ב) וְשִׁחַד עַל נָקִי לֹא לָקַח. הפגיעה הנוספת היא של עיקול המשפט, וההתייחסות לצדיק כאל רשע, וכך נאמר (דברים טז, יט): לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תִפִּיר פָּנִים וְלֹא תִקַּח שִׁחַד, כִּי הַשִּׁחַד יַעֲזֹר עֵינֵי חֲכָמִים וְיִסְלֹף דְּבָרֵי צַדִּיקִים, וּבִבְרִית שְׁכָרְתוֹ עַל הַר גְּרִיזִים נִאמַר (דברים כז, כה): אֲרוּר לִקְחַ שִׁחַד לְהַפּוֹת נַפֶּשׁ דָּם נָקִי.

להאזנה לשיעור על פרק ט"ו:

peneyhamenora.com/tehilim/15

או חפשו באפליקציות הפודקאסטים

"שיעורים בספר תהילים".

